

FERNANDO BOTERO'NUN ESERLERİNDE SİRK YAŞAMI: GÖSTERGEBİLİMSEL BİR İNCELEME

Tuğba GÜNGÖR

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi, gungortugba@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5761-2807

Güngör, Tuğba. "Fernando Botero'nun Eserlerinde Sirk Yaşamı: Göstergebilimsel Bir İnceleme". idil, 84 (2021 Ağustos): s. 1142–1152. doi: 10.7816/idil-10-84-01

ÖZ

Sirk insanların en eski ve en tanındık eğlencelerinden biridir. Gösterişli ve büyüdü dünyası, sıra dışı yapısı ve çok boyutluluğuyla sanat dünyasının ilgisini cebzetmiştir. Resim sanatı içinde sirk teması sıklıkla çalışılan konular arasındadır. Watteau, Degas, Renoir, Seurat, Lautrec, Picasso, Léger, Chagall, Calder gibi birçok sanatçının eserlerinde görülen sirk teması çekici bir çalışma alanının fırsatlarıyla yoğrulmuştur. Olabildiğince renkli ve coşkun eğlence alanları, tüm ışıltısıyla heyecanın doruklarda yaşandığı ihtişamın sunum mekanlarıdır. İnsan bedeninin sıra dışı pozisyonlarda en dinamik biçimleriyle sunulduğu, kışkırtıcı gösterim merkezleri, yaşam felsefesi içerisinde çoğunlukla göçebelik nosyonunu barındırmaktadır. Pırıltılı şov pistlerinin nesnel durumlarının arka yüzü, mikro yaşam alanlarının zorlukla ve varyetin yoksunluğuyla biçimlenen kulislerle çevrenmektedir. Sirk kocaman bir ailedir ve üyeleri için hem eğitim sahası ve öğretilerin aktarım merkezi olurken aynı zamanda yaşam biçimini temsil etmektedir. Sanatçıların üretim bilgilerinin yaratım deposu düşünce sistematığının geri planında, yaşam pratiğinde ve duyarlılığında birikmektedir. Bu plandan hareketle ortaya konulan eserler izleyici için anlamlandırılmayı beklemektedir. Sanat tarihinde birçok sanatçının yapıtlarında ölümsüzleşen sirk temasını bireysel bakış açısıyla tazeleyen Botero, zamansız ve belleklerde iz bırakıcı bu temayı her yönüyle ele alarak canlılık kazandırmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada Fernando Botero'nun sirk yaşamını ele aldığı eserleri göstergebilim yöntemiyle ele alınacak ve çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Fernando Botero, sirk, sirk yaşamı, göstergebilim

Makale Bilgisi:

Geliş: 2 Haziran 2021

Düzeltilme: 10 Temmuz 2021

Kabul: 16 Temmuz 2021

Giriş

Eğlence ve performans dünyasının en tanındık ve oldukça eski kültürel ögesi olan sirk olgusu ışıltılı ve şaşaalı dokusuyla insan dünyasına ait unsurlardan biridir. Temeli Roma'ya kadar dayandırılabilen sirk, İngilizce circus, Fransızca cirque, Almanca Zirkus olarak karşılık bularak; daire, halka, çember anlamına gelen Latince circus sözcüğünden türemiştir. Eski Roma'da araba yarışları ve gladyatör dövüşlerinin olduğu elips ya da daire şeklindeki amfitiyatro ve stadyumların ismine circus denilmektedir (Temel Britannica, 1993: 253). Arkeolojik kazılar aracılığıyla gün yüzüne çıkartılan bilgiler doğrultusunda sirklerin en eskileri M.Ö. 2400 dolaylarıyla tarihlenmektedir ve Doğu Akdeniz'dedir. Yunan ve Roma dönemlerinde de sirkler görülmektedir (Yeni Genel Kültür Ansiklopedisi, 1991: 1940). Roma dönemi için at ve araba yarışlarının, çeşitli komikliklerin, gladyatör dövüşlerinin yapıldığı yapıyı, betimlemektedir (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997: 346-347; Yeni Genel Kültür Ansiklopedisi, 1991: 1940; Yeni Hayat Ansiklopedisi, t.y.: 2909). Ortaçağ döneminde jonglör, akrobat, müzisyen ve hayvan terbiyecileri; panayır, han avluları gibi mekânlarda etkinliklerini sürdürmüşlerdir (Yeni Genel Kültür Ansiklopedisi, 1991: 1940). Günümüzde pratik ve biçim açısından oldukça farklılaşmış bir yapıya dönüşmüştür. Güncelde yapısal olarak, merkezde sahnesi bulunan, çadır içinde çeşitli şekillerde, bazen açık havada, farklı alanlarda birçok gösterimler numaralar ile izleyicilerin keyifli zaman geçirdikleri yerdir (Nutku, 1983: 230). Mekansal boyutuyla sirkler, dört farklı biçimde sınıflandırılabilir. Yerleşik taş sirkler, bazen sökülüp takılabilen ahşap sirkler, çevresi basamak sıralı alanlarla donatılmış açık hava sirkleri, üstü direklerle tutturulmuş çadır beziyle örtülü sirkler (çadır sirk). Çeşitli gösteri ve eğlence sunumlarının yapıldığı mekanlar biçiminde varlık bulmuş, mekân bağlamında pek az yerleşik olarak kendine yer edinmesine karşın çok sayıda gezgin kuruluş altında faaliyet göstermektedir (Büyük Larousse, 1986: 10570). Günümüzde gezici olarak popülerlik kazanmış ve gösteri repertuarı çeşitlenmiştir.

Bugünkü anlam ve biçimiyle anılabilmesi on sekizinci yüzyıla tarihlenmektedir. Önceleri gezginci şekilde daha sonra özel kuruluşlar içinde İngiltere'de doğan modern sirkin kurucusu, Philip Astley olarak kabul edilmektedir (Meydan Larousse, 1992: 128). İngiliz ordusunda eski bir süvari olan Philip Astley'nin askeri kariyeri boyunca geliştirdiği fantastik binicilik becerileri, şovmen ve girişimci olarak başarısının merkezini oluşturmuş, sirkler tarafından kullanılan standart ve ideal boyut olan 42 fit (yaklaşık 13 metre) çaplı pist ölçüsüyle, sirk sanat formunun yaratılmasını sağlamıştır (Bağlantı 1, 2021). Kültürel hayata büyük katkı sağlayan Astley, 1780 yılında Londra Westminster Road'da ilk amfiteatr'ı kurmuştur. Kurduğu sirkte sunulan gösteriler arasında binicilik, Çin gölge oyunları, akrobatlar vb. etkinlikler yer almıştır (Meydan Larousse, 1992: 128). Sirk gösterilerine cambazlık numaraları ve palyaço temsilleri ekleyerek geliştirmiştir (Yeni Hayat Ansiklopedisi, t.y.: 2910). Astley'in yanında çalışan binici Charles Hughes rakibi olarak 1782 yılında kendi gösteri alanını kurmuştur (Ana Britannica, 2004: 465) Black Friars Road'da kurulan Krallık sirkinde balon uçuşları, pandomimalar vb. etkinliklere yer verilmiştir (Meydan Larousse, 1992: 128). Sirk fikrini tüm Avrupa'yı gezerek yayan Astley, birçok sirkin kurulmasına önderlik yapmış, Avrupa'da on dokuz sirk kurmuştur (Ana Britannica, 2004: 465; Temel Britannica, 1993: 253). Astley'in Fransa'da tanıştığı Antonio Franconi ile ilk Fransız sirkinin kurmuşlardır (Temel Britannica, 1993: 253). Sirk Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da yaygınlaşmıştır ve sirkin Rusya ile tanışması ise Hughes aracılığıyla olmuştur. 1785'de ABD'de John Bill Ricketts tarafından ilk sirk kurulmuş, Philadelphia merkezli bu sirk dışında çevre yerleşimlere gösteriler düzenlenmesiyle ilk gezici sirkler ortaya çıkmıştır. Hem Avrupa'da hem de Amerika'da başlangıçta çoğunlukla yerleşik olarak kurulmuş ancak gezginci sirklerin yaygınlık kazanmaya başlamasıyla sabit sirklerle rekabet sağlanır olmuştur. Amerikalılar büyük sirk çadırını geliştirmiş, ABD'deki sirkler Avrupa'dakilerden daha büyük olmuştur (Temel Britannica, 1993: 253-255; Yeni Genel Kültür Ansiklopedisi, 1991: 1940). Yeni numaraların meydana çıkmasıyla başarılı bir döneme girilmiştir. Sırık ve merdiven üstünde denge, sabit trapezler ve halkalar üstünde denge, önce komik binici sonra komik cambaz olan palyaço yüz hareketleriyle gerçekleştirdiği komiklikler yapması ve devamında aşırı gülünç ve makyajlı kişilik kazanan özellikleriyle evrim göstermesine kaynak olmuştur. Hayvanların sirke dahil olması ve çeşitli numaralarla gösterilerin geliştirilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır (Gelişim Hachette, t.y.: 3745). En eski Amerikan Sirk Barnum fili gösteriye sokmuş, Jumbo ismiyle anılan bu hayvan dünyanın en popüler fili olmuştur (Yeni Hayat Ansiklopedisi, t.y.: 2910). Günümüzdeki Jumbo jetleri gibi büyük olan şeyleri tanımlamak için kullanılan Jumbo ismini bu filden almaktadır (Temel Britannica, 1993: 257). Modern sirkler

kurulumundan itibaren değişime uğramasına rağmen, programları genellikle benzerdir. Palyaçolar, hokkabazlar, at cambazları akrobatlar, trapezciler ve yabanıl hayvan gösterileri şovun parçaları arasında sunulmaktadır. Akrobasi sirklerin vazgeçilmez içeriklerindedir ve 1859'da trapezin keşfi ile olağanüstü ilgi toplamıştır. Sirklerin kurulumunun başından beri palyaçolar gösterilerin neşe ve renk kaynağı olarak ilgi toplamışlardır. Süreç içerisinde sirk gösterileri sanatsal düzeye erişmiş, uluslararası niteliğe sahip bir yapıya ulaşmıştır (Temel Britannica, 1993: 255-256). Büyük bir sanayi işletmesi formuna ulaşan sirkler dünyanın her bir yanında evrensel niteliğine kavuşmuş olarak kendini var etmektedir. Sirk yaşamında gelişen performanslar, büyük ölçüde cesaret istemekte, fiziksel sınırları zorlamakta, riski, stresi içinde barındırmakla birlikte izleyici açısından oldukça ilgiyle karşılanan, gösterişli, merak uyandıran büyüklü bir evreni kapsayan yapısıyla talep doğurmaktadır.

Sirk fikrinin dahi izleyiciyi coşkulandıran bünyesi sanatçıların vazgeçilmez konuları arasında özel yerini almıştır. Modern sirkler geçmişten bugüne ışıltılı dünyasının ve yapısal dinamizminin yaratmış olduğu cazibesinin, sanatçıların çeşitli bakış açılarıyla gerek tanıtımının gerek gösteri anında otaya çıkan heyecanının, gerekse de sahne arkası yorumlanmasıyla geniş yelpazedeki çeşitlilikle eserlerde işlenmiştir. Sirk imgeleri on dokuzuncu yüzyılda popüler sanatın başat yönelimlerinden biri olarak çıkmaya başlayarak, ticari olarak da dolaşıma girmiştir (Chiappi, 2010: 98). Modern sirk teması ilk defa 1802 yılında Carle Vernet tarafından iki estampla ele alınmış, farklı sanatçıların çeşitli yapıt ve gravür dizilerinde yorumlanmıştır. Forain, Willette, Caran d'Ache vb. sanatçılardan afiş ya da program hazırlama taleplerinde bulunulmuştur. Sirklerdeki atlara, at cambazlarına, sirk çalışanları, palyaçolar gibi çok türlü odak noktaları ele alınmıştır. Degas, Toulouse-Lautrec, Cliffford Mall, Renoir, Seurat, Rouault, Picasso, Chagall, Fernand Léger gibi sanatçıların esin kaynaklarından olmuştur. Afiş çalışmaları çeşitli sanatçıların yaklaşımlarına göre biçimlenmiştir ve günümüzde çağdaş grafik sanatların kaynaklarından yararlanılmaktadır (Büyük Larousse, 1986: 10571). Bu yollarla resim sanatına dâhil olan sirk teması, günümüzde sanatçıların bireysel üslupları doğrultusunda süregelen çalışmalarla devam etmektedir. Bu sanatçılar arasında Fernando Botero sirk yaşamına, özgün biçimlendirme yaklaşımı, tema açılımı, anlatım özellikleriyle önemli yerini almıştır.

Botero'nun Sanat Anlayışı ve Sirk Yaşamı

Çok yönlü bir sanatçı olan Botero'un sanatı, biçimin yüceltildiği, hacmin altının çizildiği ifade yöntemiyle şekillenmektedir. Muazzam derecede abartılmış, hacimsel figürlerin resim ve heykelleriyle, eleştirel beğeni toplamayı başaran ve aynı zamanda geniş bir popülerlik sergileyen birkaç yirminci yüzyıl sanatçısından biridir (Manca vd., 2014). Fernando Botero Angulo, 19 Nisan 1932'de Kolombiya'nın Antioquia eyaletindeki Medellin'de doğmuştur. Babası, Kolombiyalı işadamı David Botero, annesi Flora Angulo de Botero'dur. İki erkek kardeşi olan Botero, katolik orta sınıf bir aileden gelmiştir ve gezgin bir satıcı/işadamı olan babası 4 yaşında iken vefat etmiştir (Chiappini, 2010: 121, Rave, 2003: 57). On iki yaşındayken, torero olmasını isteyen ve boğa güreşi tutkunu olan amcasının yardımıyla matador okuluna yazılmıştır. Başlangıçta matador olarak eğitim gören sanatçı, kısa süre sonra kılıç ve bayrağının yerine sanat malzemelerini kullanmaya başlamıştır. İlk çalışması "Boğa Güreşi" olmuş resimleri genellikle arenaya aidiyetine dair boğalar, boğa güreşçileri ve boğa güreşleri içermiştir (Rave, 2003: 57; Bağlantı 2, 2021). İlk kez on altı yaşında yerel sanatçılarla birlikte bir sergiye katılarak sanat kariyerine başlamış ve matadorluk eğitiminin ardından gazete illüstratörü olarak çalışmıştır (Seçkin, 2010: 568; Manca vd., 2014). Lise eğitiminden sonra Bogota'ya taşınarak sanat çevrelerine girmiştir (Seçkin, 2010: 568). İlk kişisel sergisini burada açmıştır. Süreçteki çalışmalarında Gauguin ve Picasso etkileri sezilmektedir. Bogota'da resim yarışmasında kazandığı para ödülünü Avrupa'yı gezerek değerlendirdi. Bu seyahatinde Madrid'e taşınıp, Velázquez ve Goya gibi sanatçıları inceledi, İtalya'da Piero Della Francesca, Ucello ve Andrea del Castagna gibi büyük ustaların fresklerine hayranlık duydu ve derin incelemelerde bulundu (Chiappini, 2010: 123; Bağlantı 2, 2021). Botero, sanatın zengin geleneğinin arkasında olmuştur. Bu geleneğin sağlam bir altyapıyla bireysel özgünlüğe ulaştırabilme inancı ve aynı zamanda çalışma disiplini onun başarıya ulaşmasındaki anahtar sayılmaktadır. Kolomb Öncesi sanat, Kolonyal sanat ile Hollanda ve Flaman, Fransız, İspanyol ve Alman sanatı gibi Batı sanatı kaynakları üzerine yoğun emek ve mesai harcayarak sanatını bu yolla güçlendirmiştir. Sanatsal çalışmalarının izinde, esas olarak Rönesans'ın, özellikle de on beşinci yüzyıl Floransa'sının etkisi bulunmakta ve asıl ustasının Piero della Francesca'nın olduğu söylenebilmektedir (Botero, 2012: 7). Ayrıca Meksikalı

ustalar, José Clemente Orozco, David Alfaro Siqueiros ve Diego Rivera onun sanatında önemli rol oynamıştır. Araştırmacı, ilgili, meraklı ve çalışkan karakteri, kıtalararası dolaşımıyla beslenmiştir. İzlendiğinde Botero imzasının hemen anlaşılacağı çok dilli anlatım üslubunu geliştirmiştir. Özgün ifade dilinde belirgin biçimde ortaya çıkan hacim boşluk olgularının güçlü tarafını belirleyen kaynak, derin araştırmaları yoluyla oluşturulmuştur. Klasik güzellik anlayışının ötesine geçtiği yaklaşımındaki bireysel iyelik, yaşam için seçtiği yerlerdeki geniş sanatsal perspektife duyulan incelikli ve kesif araştırmalara dayanmaktadır. Yaşamı boyunca sanat tarihinde geçmiş birçok sanatçıyla kurduğu bağ ve teması sanatsal yolculuğunda samimi bir gerçeklik sunmaktadır.

Günümüzde uluslararası saygınlığı olan, sanat serüveninde farklı kültürlerden beslenen sanatçının gelişim çizgisi, daima yeniliğe yönelik olmuştur. Kozmopolit bir figür olmasına karşın, ismini ilk duyurduğu 1950'li yıllarda kendini "Kolombiyalı sanatçıların en Kolombiyalı" olarak tanımlamıştır (Seçkin, 2010: 568). Sanatçının anlatımına göre; bildiği dünyanın yansımaları çalışmalarının odak konusu olmuş, New York'ta ve uzun yıllar Avrupa'da yaşamasına rağmen Latin Amerikalı ruhuna, yapısına ve karakterine sıkı sıkıya bağlı kalmıştır (Chiappini, 2010: 9). Sanatında köklerinden gelen sanatsal ve kültürel birikimleri klasik sanat öğretileriyle desteklemiş, bu yapılanmayı kendi özgün sanatına ulaşmada veri olarak kullanmıştır. Bu bağlantılardan beslendiği ilham, Botero'nun çağdaşlarının arasından sıyrılmasının zeminini hazırlamıştır. Geçmiş öğretilerle yoğurduğu çalışmaları onu tekrara ya da taklide dönüştüren bir olgu olmamıştır. Dahası, sanatsal mirasa katkı sağlayan özgün bir yapılanmanın kilit taşı olmuştur.

Botero, teknik ustalikle yetkinleştirdiği biçem dilini gerçek olmayan bir gerçeği, gerçekçi bir formla tasvir etmekte, resme başladığında farkında olmadan resmin içine girilmekle sonuçlanacak şekilde dışına çıkmaktadır (Seçkin, 2010: 568). Botero'nun kompozisyonlarında önemsiz ve plan dışı bir şey yoktur. Figürler şişman değildir. Hacim arayışının, yüzey kullanımının doğurduğu bir etkiyle biçimlenmektedir. Sanatındaki her şey görkemli, muazzam, abartılı ve orantısızdır. Form ve hacim dengesini yakalamak için deformasyona gitmesi bilinçli bir seçimdir. Bedenin bir bölümünü şişirirken, diğer yerlerini küçültür. Zıtlığın yarattığı form ve hacim etkisi, iri gözler, küçük burun; kısa kollar geniş omuzlar gibi karşıtlıklarla sağlanarak büyük bedenler mükemmel kompozisyonlara dönüşür (Heller, t.y.: 7). Eserlerindeki mükemmel hacimsel plastisite, Botero stilinin sembolik şekillerini ortaya çıkarmaktadır. Genişletilmiş formlar, işlevsel bir eylem alanına dönüşür. Renk, hacim etkisiyle beraber yol olan bir olgu olarak hizmet verir. Uzun zaman içinde geliştirdiği stili, yereli ve evrenseli sentezleyen sanat anlayışı üzerine kurguladığı konularla biçimlenmiştir. Boğa güreşleri, ölü doğa resimleri, toplumsal eleştiri tabanlı resimler, köylüler, aristokratlar, din, siyaset, eski ustaların yapıtlarından üretilen yorumlar, Latin Amerika ve sirk yaşamı gibi birçok konu üzerinde çalışmıştır. Sirk yaşamı olgunluk döneminin, uzun soluklu geniş serilerinden biridir. Sanatçının külliyatında ve benliğinde perçinlenen sirk yaşamı renkli ve deformatif sanat diliyle farklı ve bireysel bir üslupla canlandırılmaktadır.

Fernando Botero, sanatıyla ilgili Beatriz Manz'ın Röportajında, gösterinin ötesine ulaşan olağanüstü perspektif sunan sirk temasının seçimi üzerine yorumlarda bulunmuştur. Botero, Pasifik kıyısındaki küçük bir Meksika kasabasında, doğduğu coğrafyanın kültürel izlerini taşıyan sirkle karşılaşmasını özellikle çekici bulmuştur. O anda sirk teması üzerine çalışma fikri oluşmuştur. Birçok eski ustanın çalışmalarında ağır basan bu konunun sanatçıları üzerindeki çekiciliğinin farkında olarak, şiirselliği yansıtacak bu tema doğrultusunda üretimler yapmaya başlamıştır. Renoir, Seurat, Lautrec ve diğer sanatçıların daha önce sirk teması üzerine çalışmaları Botero'nun önemseydiği bir durum olmaktan ziyade onun için çalışmaya değer birçok olasılık barındırması karar vermesindeki önemli etken olmuştur. Bedenlerin sınırlarının zorlandığı pozların sunulduğu evrensel alanlar olmasına ek, göçebelik kavramıyla şiirsel bir yaşam felsefesi taşıması kendine çeken durumlar arasındadır (Manz, 2009: 28). Yargısız ve nötr bir bakış açısıyla betimlediği çalışmalarında hicivli ya da küçümseyici bir tutum görülmemektedir. Komik, gülünç ve ironik imgelerle betimlenen anlatı çizgisinin, ilksel görüden sıyrıldığında, anlamlarla yüklü olduğu ortaya çıkmakta ve yaşamın büyük bir metaforu olduğu duyumsanır hale gelmektedir (Chiappi, 2010: 97). Botero'nun uzun kariyeri boyunca özgün üslubunda geliştirdiği renkli, parlak, şişirilmiş, hacimli ve abartılı formları sirklerin gösterişli dünyasıyla örtüşmektedir. Benzersiz sanat yaklaşımıyla dile getirilen, geleneksel sanattan beslenerek durağan ama bir o kadar da çok dilli ifade biçimiyle şekillenen sirk yaşamı izleyicisini bu yaşamın tanığı olmak için kendine çekmektedir. Eserlerindeki teknik yetkinliğinin sonuna kadar hissedildiği anlatımları bu büyüğü eğlence

dünyasının farklı boyutlarını içtenlikle dile getirmektedir. Sanatçının biçem oluşturma sürecinin arka planındaki sıradan görünen imgeler derin anlamlar taşımaktadır.

Sanat yapıtı bir anlamda gerçek dünyadaki imgelerin yeniden sunumu anlamına gelmektedir ve bu yolla gerçeğin yansıtılması veya yansıtılma şekli önem kazanmaktadır. Sanat üreticisi ve alımlayıcının ortak inanç ve bilgisi bildirinin anlaşılma olasılığını artıran bir olgu durumundadır (Sığırcı, 2017: 208). Bu anlamda göstergebilim ilkelerinden yararlanmak anlam katmanlarının aralanmasında efektif bir yaklaşım sunmaktadır. Etkili ve yaygın bir biçimde kullanılan göstergebilim araştırmaları, işaretlerin anlamı üzerine odaklanır. İlgilenim alanı tüm kültürel ürün ve süreçlere dair anlamlar oluşturan yapılarıdır (Duncum, 2019:13). Göstergebilim, bir söylemin, bir anlatının, bir tablonun vb. iç bağdaşıklığını ortaya koymaya çalışır ve temel amacı anlam taşıyan her türlü göstergeyi incelemektir (Sığırcı, 2017: 208). Göstergebilimsel çözümlemenin temelini çözümleme yöntemi oluşturur ve birçok göstergebilimsel kuram söz konusudur (Sığırcı, 2017: 47-51). Modern göstergebilimin kurucularından Fransız yazı ve düşünce ustası Roland Barthes, göstergebilimi çağdaş bir bilim dalı haline getirmeye çalışmıştır (Parsa ve Parsa, 2004: 4). Bu çalışmada göstergebilimin önemli temsilcilerinden Barthes'ın metinleri çözümleme yönteminden faydalanılmıştır. Barthes, çalışmalarıyla sistemli bir yöntem geliştirmiştir. Kuramında, anlamlandırmanın iki düzeyi bulunmaktadır. Birinci düzey olan düzanlam, zihinde oluşan gerçek dünyadaki nesnesin yansımasıdır ve üzerinde varılmış bir uzlaşmayı gerektirmektedir (Sığırcı, 2017: 75-76). Bu ortalık önkoşuluyla zihinlerde canlanan ilk kavram düzanlama işaret etmektedir (Erkman-Akerson, 2005: 120). İkinci düzey olan yananlam boyutunda izleyicideki duygu, heyecan ve kültür değerleriyle etkileşimine vurgu yapmaktadır (Sığırcı, 2017: 76). Barthes, yananlam boyutunda daha derinlemesine okumalara gereksinim duyduğunu savunmuştur (Parsa ve Parsa, 2004: 16). Nedensizdir, öznel ve kültüre özgüdür. Anlamlandırmada farklılık oluşturan yananlamlardır (Sığırcı, 2017: 76). Ancak yananlamın var olabilmesi için düzanlamadan tamamiyle kopmaması ve kimi niteliklere göndermede bulunması gerekmektedir. Yananlam bilhassa edebiyat ve sanat yapıtlarında önem kazanmaktadır; öyle ki sanatı sanat yapanın bu olgu olduğu söylenebilmektedir (Erkman-Akerson, 2005: 120). Bu çalışmada Fernando Botero'nun sirk temalı dört tane eseri Barthes'ın göstergebilimsel çözümleme yöntemi üzerinden incelenmektedir.

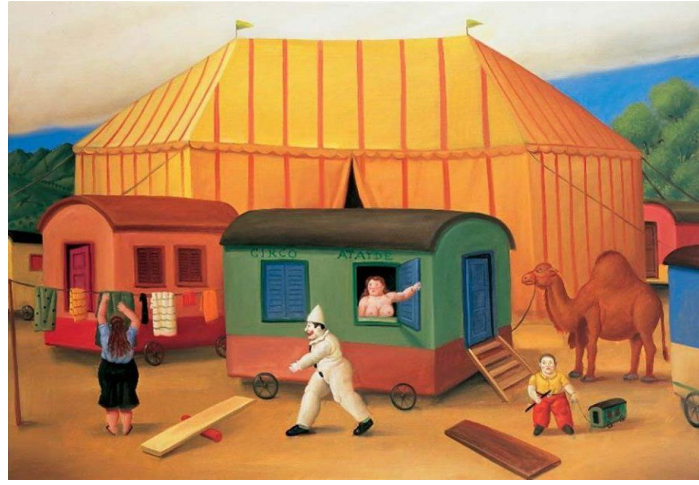
Araştırmanın Bulguları ve Yorum

Resim 1. Fernando Botero, Fille Sirk İnsanları, 2007, t.ü.y.b., 182x206 cm (Botero Sergi Kataloğu, 2010: 107).

"Fille Sirk İnsanları" (2007) Adlı Resmin Düzanlamsal ve Yananlamsal Düzlemde Göstergebilimsel Analizi: "Fille Sirk İnsanları" (2007) isimli çalışmada düzanlamsal düzlemde şov pistinin gerisinde sirk yaşamının parçası olan kulis mekânı temsil edilmektedir. Kostümleriyle birlikte maymun ve fil olmak üzere iki tane hayvan figürü ve biri kadın toplam üç tane insan figürü bulunmaktadır. Fil, resim yüzeyinin büyük bir alanını kaplayacak biçimde arka plana, maymunun sol ön tarafta oturan kadın figürünün kucağına yerleştirilmiştir. İnsan figürlerinin şov alanındaki görevlerine dair kimlikleri üzerindeki giysiler ve gösteri

materyalleriyle belirlenebilmektedir. Yananlamsal düzlemde sirk yaşamının görünür kılınan renkli dünyasından ayrılan göstergeler bulunmaktadır. Resimde figürlerin yüz ifadeleri, gösteri pistinde ideal olarak sunulan neşeli, sıcak ve heyecanlı tavırdan olabildiğince uzaktır. Karakterlerin ifade ve özelliklerinin belirlenememesi, ütülenmiş bir kumaş gibi pürüzsüz biçimde genişlemesi, sanatçının formatif dilinin önemini ortaya çıkartmaktadır (Chiappi, 2010: 32). Botero sanatının karakteristik özelliğinde, yüz ifadeleriyle bireysellikten yalıtılmışlık eserde sezilenmektedir. Bu özellik sirk temasının çekici ambiyansından farklılaşan ifade biçimiyle şekillenmektedir. Hayvan figürleri habitatlarına uygun olmayan bir alanda ve insan himayesinde güdülmektedir. Takım elbise ve ayakkabı giydirilmiş maymun anatomik yapısını oldukça zorlayacak bir oturma pozisyonunda oturmakta ve sol elinde sigara tutmaktadır. İnsan aklının ve yetisinin ürünü olan özellikler maymun üzerinden sunularak insan ve hayvan arasındaki farklılıkların ortaya konulmasını sağlayan bir metafor olarak sunulmuştur. Doğada yaşama uyumlu hayvan figürlerinin bünyelerinin alışlageldik ortamlarının dışında suni alanlarda manipüle edilerek insanlarla birlikte yer alması ve eğlence sektörünün materyalleri arasındaki onlara biçilmiş görevleri, insanlığın karanlık yüzlerinden birini açığa çıkarmaktadır.

Resim 2. Fernando Botero, *Sirk*, 2007, t.ü.y.b., 2008, t.ü.y.b., 123 x 181 cm (Botero Sergi Kataloğu, 2010: 101).

“Sirk” (2007) Adlı Resmin Düzanlamsal ve Yananlamsal Düzlemde Göstergibilimsel Analizi: “Sirk” (2007) isimli çalışmada düzanlamsal düzlemde dış mekânda betimlenen sirk yerleşkesi görülmektedir. Arka planda manzara önünde sirk çadırı, ön planda sirk çadırı etrafına yayılan treylerler, deve, günlük eylem içerisinde veya gösteri hazırlığında bulunan insan figürleri bulunmaktadır. Sol tarafa yerleştirilen kadın figür çamaşır asmakta, merkezde bulunan kadın figür karavanın panjuru tutmakta, ön plana yerleştirilen palyaço yürür harekette ve sağ alt tarafa yerleştirilen cüce ellerinde oyuncaklarla betimlenmiştir. Yananlamsal düzlemde sirk yaşamının günlük rutinler ve gösteri hazırlığı içinde olunan görünmeyen yüzü sergilenmektedir. Treyler üzerinde Circo Ateyde yazısı görülmektedir. 1888'de kurulan Circo Ateyde, yaratıcı ve yenilikçi gösterilerle eşsiz anlar yaşatan, gösteri sanatları alanında dünyanın sürekli faaliyet gösteren Meksika kökenli sirk sahibi en eski ailesidir. Botero'nun bu sirk kuruluşunun isminin birçok çalışmasında görülmesi, Botero'nun bu sirki çocukluğundan beri tanıdığı anlamı çıkarılabilmektedir (Chiappi, 2010: 100; Bağlantı 3, 2021). Çamaşır asma eylemi, yaşamın dinamikleri arasında oldukça alışlageldik ve yaşam döngüsü içerisinde gereklilik arz eden, aşına bir duruma işaret etmektedir. Sıradan bir yaşantı süren bireyler için hiç de uzak bir görünüm değildir. Treyler içindeki üzerinde herhangi bir kıyafet olmayan kadın figürün doğal haliyle betimlenmesi, sirk yaşamının ışıltılı dünyasının aksine arka plandaki insanın samimiyetini ve gerçekliğini anlatmaktadır. Gösterişli dünyanın üyesi olan cüce ve hayvanlar esere dahil edilerek sadece rutinin bir parçası ya da kompozisyonun görsel etkisini artıran bir öge değildir. Büyük ailenin birer parçası olduğunun altını çizen bir anlama sahiptir.

Resim 3. Fernando Botero, Oturmuş Palyaço, 2008, t.ü.y.b., 135x101 cm (Botero Sergi Kataloğu, 2010: 111).

“Oturmuş Palyaço” (2008) Adlı Resmin Düzenlamsal ve Yananlamsal Düzlemde Göstergibilimsel Analizi: Çalışmanın düzenlamsal düzleminde ön planda elini yüzüne yaslayarak oturan bir palyaço betimlenmiştir. Çalışmada kostüm giymiş halde bulunan palyaçonun yüzünde çoğunlukla gösteri anında ifadelerin ortaya çıkmasını engellemek amacıyla yapılan ve görmeye alışık olunan makyaj bulunmamaktadır (Chiappi, 2010: 110). Palyaçonun arka planında sahne ve konukların yer aldığı platformu gösterecek şekilde resmin sağ tarafından açılmış, kostüm ve zeminle aynı renkte olan perde bulunmaktadır. Sarı renk seçimiyle biçimlenen bu öğeler resim içinde ton, yüzey ve maddesel farklarıyla seçilebilmektedir. Palyaço en ön planda tek figür olarak betimlenirken, oldukça mesafeli bir arayla arka plana yerleştirilen seyirciler kitlesel bir etkiyle konumlandırılmışlardır. Yananlamsal düzlemde sirk kavramıyla bütünleşik olarak anılabilen palyaço güldürü dünyasının dinamik ve eğlenceli düsturundan hayli uzak görünmektedir. Durağan yapıdaki hareketsiz, düşünceli tavrı sirkin coşkulu devingenliğiyle tezat oluşturmaktadır. Düşünceli ifade biçimi içinde yer alan palyaço figürü melankolinin metaforudur. Kendi içine dönmüş, yalın ve yalnız bedeni, makyajsız, katıksız hatta donuk yüz ifadesiyle birlikte melankolik duygu durumunu ortaya çıkartmaktadır. Görevi temelde insanları eğlendirmek ve güldürmek olan palyaçonun düşünceli tavrı hüzne ve hayatta kaybedilenlere atıfta bulunmaktadır. Güldürmek için etrafa neşe saçan palyaço simgesi, o an için mesleğinin gerekliliklerinden sıyrılarak, kendi yalnızlığıyla baş başa kalmıştır. Günlük yaşamda bir şeyi gizlemek ya da bir yeri birbirinden ayırmak, bölmek gibi işlevleri olan perde imgesi resimde palyaçoyu, arka planda kalan seyirci kitlesinden ve gösteri alanından yalıtılmaktadır. Ancak perdenin aralık bir konumda biçimlendirilmesi, kalabalık seyirci grubunun aksine, palyaçonun tek başlılığına vurgu yaparak, onun melankolik tavrını pekiştirmektedir. Perde, zemin ve kostüm rengi sarı tonlarında seçilmiştir. Çeşitli ülkelerde mitolojilerine ve simgeci anlayışlarına bağlı olarak sarı rengin simgelediği nesne güneştir. Bu olumlu yaklaşım gözetilerek farklı kavramlar karşılık bulmuştur. Daha koyu gibi tonlarına bağlı olarak olumsuz anlamlar yüklenebilmektedir (Çoruhlu, 200: 193). Kostümü üzerinde kullanılan sarı tonu neşe ve eğlence sunan, canlandırıcı ve aydınlatıcı etkisinden uzaklaşarak, hüznü etkiyi arttıran bir öge olmuştur. Resmin geneline hâkim olan sarı renk seçiminde canlı, parlak ve aydınlık özelliklerinden ayrılarak figürün insani yönleri ortaya çıkartılmıştır.

Resim 4. Fernando Botero, Uçan Kartallar, 2008, t.ü.y.b., 2008, t.ü.y.b., 99 x 137 cm (Fernando Botero Sergi Kataloğu, 2009: 32-33).

“Uçan Kartallar” (2008) Adlı Resmin Düzanlamsal ve Yananlamsal Düzlemde Göstergebilimsel Analizi: “Uçan Kartallar” (2008) isimli çalışmada düzanlamsal düzlemde sirk çadırı içinde gösteri anında resmin ön planında betimlenmiş iki trapezci görülmektedir. Yuvarlak bir alana konumlanan kalabalık izleyici yerleşkesi arka planda ve resmin bakış düzlemine göre aşağıda konumlandırılmıştır. Sol alt planda ellerini cebine sokmuş, kostümlü figür trapezcileri izler vaziyette sunulmuştur. Havada şovlarını yapan kostümler içerisindeki trapezcilerden biri kadın diğeri erkektir. Yananlamsal düzlemde sirk yaşamında jimnastik ve akrobasinin parçası olarak sıra dışı cesaretle bedensel güç gerektiren hareketler yapan trapezciler, şov anında uyguladığı eylemlerinde, tehlikenin yarattığı gerginlikle birlikte yerçekimine meydan okumaktadır. Yüzeğe yatay yerleştirilen trapezciler hem bacaklarının geriye doğru kıvrılması gibi vücut dilleriyle hem de kadın figürün uzun saçlarının hava akımında savrulmasıyla durumu pekiştirmektedir. Sol alt ve arka plana yerleştirilen erkek figürün yüzünden hareketin zorluğu ve gerginliği okunmakta ve bu büyük ailenin parçası olarak bütünleştiğini yaşadığı duygu durumunu vücut diline yansıtmalarıyla anlaşılmaktadır. Olasılık dışı bir durum olasılıkla hale gelerek, alımlayıcısını kendine çekmektedir. Bu durum günlük hayatta karşılaşılmayan bir eylemin zorlu ama bir o kadar da büyümlü bir etkiyle sunulduğunu göstermektedir. Üst planda bulunan ve yönü sola doğru yerleştirilen kadın figürle zıt yönde ve alt planda yerleştirilen erkek figür kompozisyonda görsel bir denge oluştururken hayatın içinden cinsiyete dair dengeleyici bir metaforu sunmaktadır. Kostümleri içinde gösterilerini yapan trapezciler, kişisel kimliklerinden uzak, zamansız ve evrensel bir oluşumun anlatıcılığını yapmaktadırlar.

Sonuç

Sirk, insanların en eski eğlencelerinden biridir. Evrensel gösteri alanı özelliğiyle kendi sınırlarını aşan olağanüstü niteliklere sahiptir. Bir gösteri türü olarak eğlence dünyasındaki varlığını günümüze kadar sürdürmüş, birçok yaş grubu için sektörün içinde önemini korumuştur. Varlığının izleri ilkel anlamda oldukça geçmişe dayanmakla birlikte uygulama ve biçim değiştirerek modern anlamdaki sirklerle dönüşmesi on sekizinci yüzyıl İngiltere’inde ortaya çıkmıştır. Zaman içinde geliştirilerek izleyiciler için fantastik bir alemin sunum mekanlarına evrilen bu yapılanma mekânsal boyutta çeşitli varyasyonlara sahip olmuştur. Günümüzde yaygın biçimiyle gezgin kuruluşlar altında etkinlik kazandığı söylenebilmektedir. Kültürel hayatın parçası olan sirkler kıtalararası dolaşım sağlanmasıyla evrensel nitelik kazanmıştır. Yeni numaraların, hayvanların, sıra dışı insanların gösteriye dahil edilmesiyle sürekli gelişim göstermesi, izleyici için hayli merak uyandırmaktadır. Sihirli dünya içinde zenginleştirilen performanslar, cesaret ve beraberinde risk gerektiren şovlar büyüleyiciliğini artıran etkiler olmaktadır.

İzleyici için ışıltılı, dinamik, coşkulu evreninin kapılarını aralamak, sanatçı için de çekim alanına kapılmak anlamına gelmektedir. Sanat dünyasının vazgeçilmez konuları arasına giren sirk olgusu izleyici kitlesinden ilgi görmek ve bilgi edindirmek amacıyla hazırlanan afişlerle ve çeşitli disiplinlerdeki örnekleriyle var olmuştur. Watteau, Degas, Renoir, Seurat, Lautrec, Picasso, Léger, Chagall, Calder gibi birçok ressamın çalışma alanına girerek sirk yaşamının farklı boyutları sanatçıların bireysel duyarlılıklarında yorumlanmıştır. Fernando Botero hayatı ve sanatı kendi gerçekliğiyle harmanlayan bir sanatçı olarak, sirk yaşamını özgün biçimlendirme yaklaşımıyla geliştirdiği anlatım özellikleriyle yeniden canlandırmaktadır.

Kolombiya doğumlu sanatçı, matador olmak için yola koyulsa da içindeki sanat aşkı onu resme yönlendirmiştir. Uzun kariyeri içerisinde Latin Amerika, New York, Avrupa sanatı gibi birçok kültürden beslenmiştir. Eserleri dünyanın birçok saygın ve büyük müze ve özel koleksiyonları arasına alınmış ve birçok ülkede sergilenmiştir. Tutkuyla ele aldığı çalışmalarına çoğunlukla geniş bir diziyle yaklaşan sanatçının repertuarında boğa güreşleri, ölü doğa, Latin Amerika halkı ve yaşamı, eski dönem ustalarının resimlerinin uyarlamaları, siyasi ve toplumsal eleştirel bir söylemle betimlediği uyuşturucu kartelleri ve Ebu Gureyb (Ebu Garib) gibi seriler yer almaktadır. Sirk, çocukluğunda belleğine yerleşen renkli bir dünyayı tanımlamaktadır. Yapıtları, izlendiğinde hemen anlaşılacak biçim diline sahiptir. Abartılı, şişirilmiş, hacimli ve renkli formla geliştirdiği sanat dili, sirk dünyasının şatafatlı ve gösterişli yapısıyla bütünleşmektedir.

Meksika'da bulunduğu sırada gittiği sirkten etkilenerek heyecanla çalışmaya karar verdiği bu tema doğrultusunda çok sayıda eser üretmiştir. Sanat dünyasının vazgeçilmezleri arasında olan bu tema Botero için sonsuz malzeme olanağı sunmaktadır. Yeni olasılıkların, geçmişte tanıdığı olduğu eğlence dünyasının ve göçebe bir hayatın felsefesi çalışma motivasyonunu oluşturan unsurlar arasındadır. Hayvanlar ve hayvan terbiyecileri, jonglör, akrobat, müzisyen, trapezci, palyaço gibi sahne önü ve arkasıyla kocaman bir aileyi ve yaşamını kendi gerçekliğiyle ele almaktadır. Bu yaşam içerisinde gösteri anının büyüklüğü serüvenine geri planındaki rafine bir hayat eklenmektedir. Hayatı ve sanatı ilişkilendiren sanatçının ürettiği yapıtlarındaki karakterleri insana ait değerleri ortaya koymaktadır. Sirk yaşamının tüm yönleri yapıtlarında aktarılmaktadır. Bireyin yalnızlığı, karanlığı, karamsarlığı gibi olgular günlük yaşam içerisindeki görünümlere aktarılarak eğlence, melankoli, dram, sevinç, hüznün harmanlanarak biçimlenmektedir. Özünde hayatın metaforu renkli ve abartılı plastik bir form diliyle yapılandırılmaktadır.

Kaynaklar

- Ana Britannica. Cilt 17, İstanbul: Ana Yayıncılık, 2004.
- Erişti, Suzan Duygu Bedir, ed. Görsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi, 2016.
- Botero, Juan Carlos. "The art of Fernando Botero". Center for Latin American Studies - University of California, Berkeley (May 2012): 1-31.
- Büyük Larousse. Cilt 17, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986.
- Chiappini, Rudy, Botero, Pera Müzesi Sergi Kataloğu, İstanbul: MAS Matbaacılık, 2010.
- Çoruhlu, Yaşar. Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. Cilt 1, İstanbul: YEM Yayınları, 1997.
- Erkman-Akerson, Fatma. Göstergebilime giriş. İstanbul: Multilingual, 2005.
- Gelişim Hachette, Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi. Cilt 10, İstanbul: Sabah Yayın, 1993.
- Heller, Antge Nisimblat. Fernando Botero, Opera Gallery Sergi Kataloğu.
- Manca, Joseph ve diğerleri. 1000 Sculptures of Genius. New York: Parkstone Press International, 2014.
- Manz, Beatriz. "Circus". Berkeley Review of Latin American Studies - University of California, Berkeley (Spring 2009): 28-37.
- Meydan Larousse. Cilt 16, İstanbul: Sabah Gazetesi Yayınları, 1992.
- Nutku, Özdemir. Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Parsa, Seyide ve Parsa, Alev Fatoş. Göstergebilim Çözümlemeleri. İzmir: Ege Üniversitesi, 2004.
- Rave, B., E., Maria. Büyüklü Gerçekçilik ve Latin Amerika (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orono: Maine Üniversitesi, 2003.
- Selvi, Seçkin, ed. Sanat Atlası. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2010.
- Sığırcı, İlhami. Göstergebilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri, Sanat Yapıtlarını ve Olayları Okuma. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.

Temel Britannica. Cilt 15, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1993.

Yeni Genel Kültür Ansiklopedisi. Cilt 9, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1991.

Yeni Hayat Ansiklopedisi. Cilt 6, Doğan Kardeşler Yayınları, (t.y.).

Bağlantı 1: http://www.philipastley.org.uk/philip-astley/#_fatherofmoderncircus, Erişim Tarihi: 19.04.2021).

Bağlantı 2: <http://www.artnet.com/artists/fernando-botero/>, Erişim Tarihi: 21.04.2021.

Bağlantı 3: <https://www.circoatayde.com>, Erişim Tarihi: 03.04.2021.

CIRCUS LIFE IN FERNANDO BOTERO'S WORKS: A SEMIOLOGICAL ANALYSIS

Tuğba GÜNGÖR

ABSTRACT

The circus is one of the oldest and most well-known entertainments of the people. Its flamboyant and magical world with its extraordinary structure and multidimensionality has attracted the attention of the Art World. The circus theme is one of the most frequently studied subjects in art. The circus theme, seen in the works of many artists such as Watteau, Degas, Renoir, Seurat, Lautrec, Picasso, Léger, Chagall, Calder, is mixed with the opportunities of an attractive workspace. As colorful and exuberant entertainment areas as possible, they are the presentation places of the magnificence where the excitement is experienced at its peak with all its brilliance. The provocative exhibition centers, where the human body is presented in its most dynamic forms in extraordinary positions, mostly contain the notion of nomadism in their philosophy of life. The back of the objective situation of the glittering show floors is surrounded by backstages shaped by the difficulty and lack of existence of micro-habitats. The circus is a huge family and represents a way of life for its members, while being both a training ground and a center of teaching. The creative repository of the production knowledge of the artists accumulates in the background of the systematic of thought, life practice and sensitivity. The works created based on this plan are waiting to be interpreted for the audience. Refreshing the circus theme, which has been immortalized in the works of many artists in the history of art, from an individual perspective, Botero brings it to life by addressing this timeless and memorable theme from all aspects. In this direction, the works of Fernando Botero, in which he deals with the circus life, will be discussed and analyzed with the method of semiotics.

Keywords: Fernando Botero, circus, circus life, semiotics